

BREU APROXIMACIO A LA CERAMICA DE VERNIS NEGRE DEL POBLAT DE — SANT MIQUEL DE SORBA —

Enric SANMARTI - GREGO *

Durant els anys 1920 i 1921, Mn. Joan SERRA I VILARÓ realitzà excavacions al poblat pre-romà de Sant Miquel de Sorba, la memòria de les quals va aparèixer un any més tard (1). Aquest estudi pel què fa a la ceràmica envernissada de negre, té una certa importància, car l'autor, si bé no va aprofundir massa en l'anàlisi dels vasos i fragments d'aquest tipus ceràmic lliurat pel jaciment, va donar, en canvi, una excel·lent reproducció dels perfils dels vasos sencers i reconstruïts, de totes llurs decoracions i de les d'altres fragments gràficament no inclosos a la publicació (2).

Nosaltres, que ens venim dedicant des de fa uns quants anys a la revisió i estudi de la ceràmica de vernís negre a Catalunya, hem cregut interessant donar a conèixer el que realment hi ha a Sorba, recolzant-nos en l'estudi analític, inèdit encara, de la seva ceràmica envernissada de negre. Aquesta petita nota vol, doncs, facilitar als interessats el cens d'aquesta ceràmica a Sorba, al mateix temps que intenta d'esbrinar quin fou el periple vital del poblat, aprofitant les dades cronològiques bastant segures que la ceràmica de vernís negre ens proporciona.

Actualment el Museu Diocesà de Solsona conserva 59 peces envernissades de negre pro-

cedents del poblat de Sant Miquel de Sorba, a les quals cal afegir un fragment, avui desaparegut, que ostentava una palmeta del tipus que coneixem com a propi del taller NIKIA-IWN.C (3). Del que acabem d'esmentar no en cal forçosament deduir que al poblat foren trobades solament aquestes 60 peces; car essent-ne gairabé la totalitat d'elles decorada ja s'entén que el material envernissat de negre fou el resultat d'una tria que va arraconar i excloure aquells fragments que aparegueren desproveïts de decoració; d'aquí, doncs, la quasi total absència de fragments de vora que hom constata entre aquests material de Sorba (4).

Aquest estat de coses és susceptible de falsejar qualsevol plantejament de tipus estadístic que hom vulgui establir a partir d'aquest material; malgrat tot, creiem que hem d'intentar valer-nos del que posseïm, i pensar que, atesos els resultats obtinguts i, sobretot, en confrontació amb les dades assolides en altres jaciments, les conclusions que es desprenen dels materials de Sorba no són tan aberrants com per a poder pensar que la tria feta amb finalitats «museístiques» hagués estat susceptible de capgirar brutalment la realitat.

(*) Agraïm al Dr. Antoni Llorenç l'haver-nos permès estudiar amb la major lliberalitat els materials envernissats de negre procedents de Sorba, conservats al Museu Diocesà de Solsona.

(1) JUAN SERRA VILARÓ: «Poblado ibérico de San Miguel de Sorba». «Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades», Memoria n.º 44, Madrid, 1922.

(2) *Ibidem*, pàg. 28, fig. 20 i pàg. 29, fig. 21.

(3) *Ibidem*, pàg. 29, fig. 21, primera palmeta a l'esquerra de la primera fila de la figura. No incloem amb aquestes 60 peces els vasos de les formes 23 i 36 representats a la fig. 20, núms. 3 i 8, de la pàg. 28, car desconexem a quina producció podrien pertanyer, ja que actualment falten del Museu Diocesà de Solsona.

(4) Solament varen ser conservats els fragments de vora decorats, com per exemple els de la forma 24/25 degut als agallonats, cf. *ibidem*, lám. XII, A. (Vegeu la peça n.º 4 de la nostra fig. 1).

Intentarem, doncs, esbrinar quina és la freqüència d'aparició de cadascun dels tipus de ceràmica fina d'importació que agrupem sota l'etiqueta còmoda de «ceràmica envernissada de negra».

En primer lloc, cal dir que a Sorba hi ha 3 peces precampanianes (fig. 1, 1-3), 14 de protocampanianes (fig. 1, 5-7) (5), 21 de campaniana A (fig. 1, 8-10), 9 de campaniana B (fig. 1, 11-13), 9 de produccions que imiten la campaniana B (fig. 1, 14-15) i, finalment, 4 pertanyents a una producció fins avui mal coneguda, versemblantment feta a l'àrea etrusca de la Península Itàlica, i de la qual tenim exemples a Cosa (6) (fig. 1, 16-17).

D'aquí, estadísticament en resulta que, sobre 60 peces, figura un 5 % de precampaniana, un 23'3 % de protocampaniana, un 35 % de campaniana A, un 15 % de campaniana B, un 15 % d'imitacions de la campaniana B, i, finalment, un 6'6 % de la producció etrusca més amunt esmentada.

Pel que fa a les formes identificades de cadascuna de les produccions trobades a Sorba, podem assenyalar que s'hi troben les següents (7):

Precampaniana: forma 21 [1].

Protocampaniana: formes 24/25 [2], 40 [33], 42 [1] i 63 [1].

(5) Denominem «protocampanianes» totes aquestes produccions de la primera meitat del segle III a.C. que aparegueren després de l'extinció de l'ítica del vernís negre i precampanianes a finals del segle IV, i abans de l'aparició de la campaniana A als mercats occidentals cap al tercer quart de segle III. Dins d'aquest apartat hi podem incloure, doncs, les produccions de «L'atelier des petites estampilles», estudiades per J.-P. Morel, o bé les dels tallers de Rhode que nosaltres hem estudiat en un altre lloc i de les que hi ha exemples a Sorba, cf. ENRIQUE SANMARTI-GREGO, «El taller de las páteras de las tres palmetas radiales, de Rhode», a «Programa de Investigación Protohistórica», Universitat de Barcelona i CSIC, en premsa. Un exemplar típic de Rhode és el representant a la nostra figura 1 amb el n.º 7.

(6) DORIS M. TAYLOR: «Cosa: Black-glaze pottery», a «Memoirs of the American School in Rome», XXV, 1957, lám. XXIII, D i d II Es tracta d'un fragment de vora idèntic als trobats a Sorba, decorat amb impressions d'oves sobre la part superior de la citada vora; aquest fragment de Cosa, que no és únic, fou trobat al dipòsit D que ha estat datat entre els anys 130/120 i 70/60 a.C. Aquests fragments molt possiblement deuen pertànyer a un tipus de vas, la forma del qual no ha estat classificada encara, del qual tenim un exemplar intacte en un altre jaciment etrusc; cf. GIOVANNI COLONNA: «Vetralla (Viterbo). - Ricupero di un corredo funerario proveniente presumibilmente da Norchia», a «Notizie degli Scavi di Antichità», XIX, 1965, pàg. 42, fig. 3, n.º 4, sense, en aquest cas, decoració d'oves sobre la vora; G. Colonna data aquesta tomba vers la primera meitat del segle II a.C. Vegeu figura 1, núms. 16 i 17, el primer és segurament un dels peus que porten aquests vasos etruscs.

(7) Acompanyem el número de cada forma d'una xifra entre parèntesi que indica el nombre d'exemplars existents de cadascuna d'elles.

Campaniana A: formes 5/7 [1], 27c [3], 24/25 [1], 33a [2] i 113 [1].

Campaniana B: formes 1 [3], 3 [1], 4 [1] i 5 [4].

Imitacions de la campaniana B: formes 2 [1], 4 [3], 5 [2] i 8b [1].

Producció etrusca: Es tracta d'una forma no classificada.

Quines conclusions podem extreure de les evidències que acabem d'esmentar?

En primer lloc, hom pot assegurar que des del segle IV fins mitjan segle II a. C. mai no deixaren d'arribar importacions de ceràmica de vernís negre al poblat de Sant Miquel de Sorba, la qual cosa demostra, a més d'un gust pronunciat per la utilització de la ceràmica importada, una realitat més important: la persistència continuada de la vida del poblat al llarg d'aquests segles (8).

Si sumem els tres fragments precampanians als de figures roges ja estudiats per G. Trias (9), el segle IV està discretament representat, com ho està també la segona meitat del segle V.

La freqüència de les importacions augmenta, però, a la primera meitat del segle III, car pel que respecta a aquest moment la ceràmica protocampaniana representa el 23'3 % del total trobat al poblat.

Per altra banda, hom detecta que les importacions de campaniana A omplen el llarg període de temps que va des de la segona meitat no avançada del segle III fins el pas de segle II al segle I a.C. A la campaniana A li correspon un percentatge del 35 % de tot el vernís negre recollit al poblat, la qual cosa no és extraordinària atenent-nos al llarg lapse de temps durant el qual la campaniana A fou fabricada i exportada cap a l'Occident. Tipològicament hom observa la seva evolució des de les formes més antigues (24/25, 33a) fins les més modernes (5/7 i Morel 113).

Pel que fa a la campaniana B, resulta difícil arribar a esbrinar quin fou el moment de la seva primera arribada a Sorba. Tal vegada calgui situar-lo, aproximadament, cap al tercer quart del segle II a. C. En canvi, hi ha un vas que ens facilita d'una manera molt precisa el moment final de la seva importació, que situem a mitjan segle I a. C. Ens referim concretament a la gran pàtera de campaniana B «de pasta pesada» que fou classificada per N. Lamboglia amb el n.º 7, a la seva obra

(8) Això no pressuposa que la vida no continués a Sant Miquel de Sorba després del moment durant el qual el poblat rebé les importacions més tardanes de ceràmica de vernís negre, car a Sorba hom ha trobat ceràmica sigillata aretina i sudgàlica.

(9) GLÒRIA TRIAS DE ARRIBAS: «Cerámicas griegas de la Península Ibérica», Valencia, 1967-1968, pàgines 263-264.

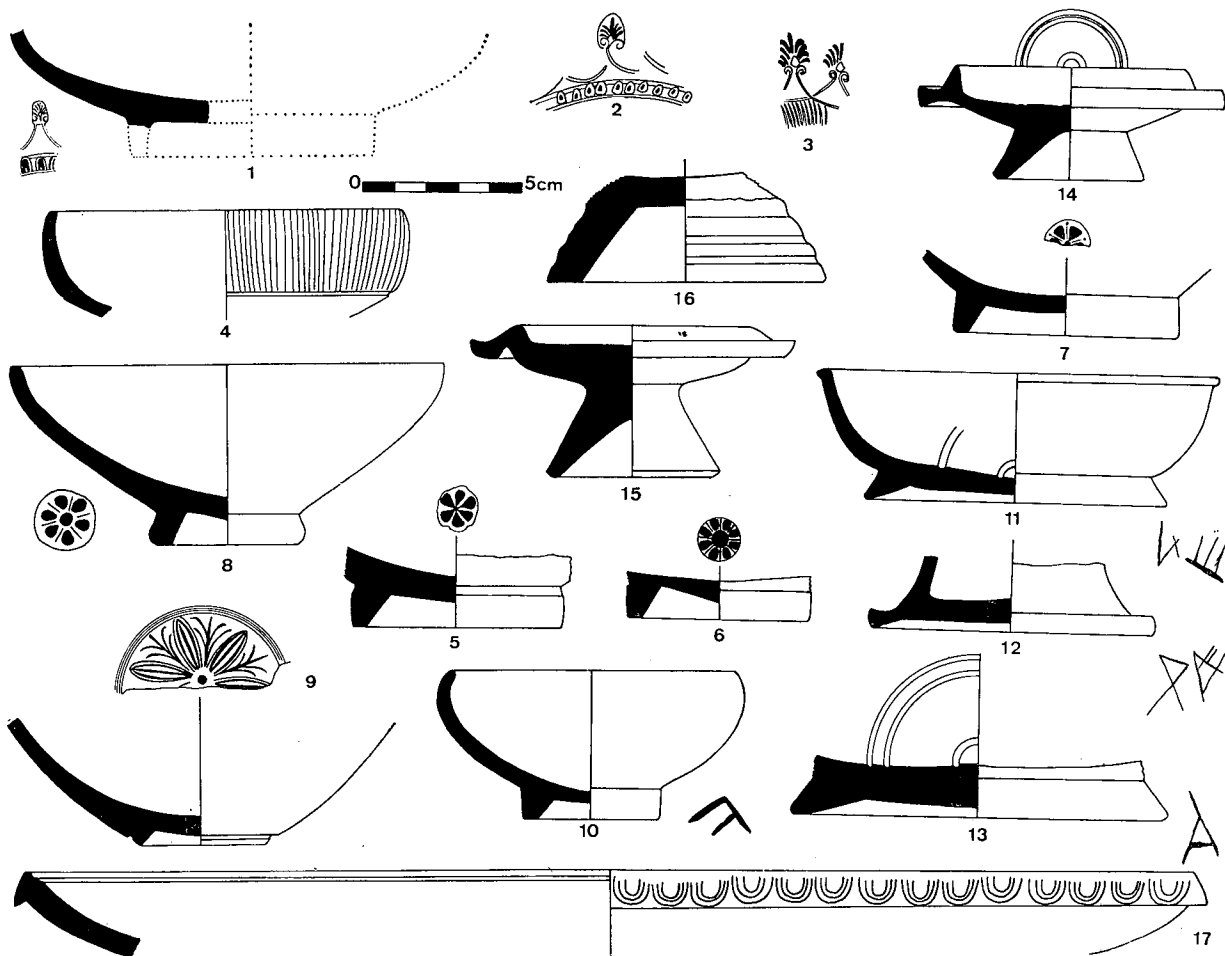

Fig. 1. — Miscel·lànea de diferents tipus de ceràmiques envernissades de negre trobades a Sant Miquel de Sorba: 1-3 ceràmica àtica de vernís negre. 4-7 ceràmica proto-campaniana. 8-10 campaniana A. 11-13 campaniana B. 14-15 imitacions de la campaniana B. 16-17, producció etrusca del S. II, a.C.

cabdal sobre la campaniana (10). Aquesta producció ha estat ben datada per J.-P. Morel a l'època cesariana (11). Com hem vist més amunt, la campaniana B representa el 15 % de la ceràmica envernissada de negre del poblal.

És també cap al tercer quart del segle II a. C., que hom ha de situar l'arribada dels vasos pertanyents a la producció etrusca, bastant afí a la campaniana B, i que representa el 6'6 % del material de vernís negre de Sorba, si hem de fer cas de les dades cronològiques que d'aquesta producció ens ofereix el jaciment de Cosa.

(10) NINO LAMBOGLIA: «Per una classificazione preliminare della ceramica campana», a «Atti del I Congresso Internazionale di Studi Liguri», Bordighera, 1952, pagina 148.

(11) JEAN-PAUL MOREL: «La céramique à vernis noir du Forum romain et du Palatin», «Mélanges de l'Ecole Française de Rome», supplément 8, Paris, 1965, page. 189, n° 501; Morel assenyala que els tipus de decoració, així com la seva disposició, que acompanyen aquestes pàreres preanuncien els primers vasos aretins, de la mateixa manera que els seus peus grossos i verticals. Vegeu també JEAN-PAUL MOREL: «Céramique à vernis noir du Maroc», a «Antiquités Africaines», 2, 1968. pàg. 61.

Per finalitzar el repàs pormenoritzat de cadascuna de les produccions de Sorba cal dir que, al nostre entendre, degué ser cap al primer quart del segle I a. C. que començaren a arribar les imitacions de campaniana B, les quals assoleixen el 15 % del material de vernís negre importat a Sorba. Són produccions que molt probablement foren fabricades a Empúries o en algun altre indret de la costa (12).

(12) A Empúries, després de l'estudi dels materials de vernís negre trobats a les antigues excavacions realitzades els anys 40 a l'àmbit de la Muralla Robert, hem pogut determinar l'existència d'imitacions de la campaniana B que hem denominat «tipus emporitans F, G i H», caracteritzats, respectivament, per tenir un venís blavenc, grana o olivaci, segons el cas. Aquestes produccions varen començar a aparèixer a l'època de formació de l'estrat IV de la citada Muralla, estrat que ha estat datat per nosaltres entre els anys 80/70 i 40/30 a.C. Els tres tipus sumats representen el 68 % del total de materials de vernís negre recollits a l'estrat IV, enfront d'un 9'8 % de campaniana A, d'un 14'5 % de campaniana B i d'un 1'8 % de campaniana C. Aquestes dades, les hem extret del nostre estudi inèdit «La ceràmica campaniense de Emporion y Rhodes», que ha estat la nostra tesi doctoral. Coneixem imitacions d'aquests tipus a Baetulo, a Manlleu (Plana de Vic) i al jaciment de Xalamera, prop de Fraga, ja en zona ilergete.

A la figura 1 presentem uns quants vasos de Sorba que pertanyen a aquesta producció.

En un altre ordre de coses volem fer una sèrie d'observacions extraceramològiques que creiem interessants.

En primer lloc, des d'un punt de vista filològic, cal remarcar el fonomen següent: la totalitat dels grafitos en lletres ibèriques realitzats sobre ceràmiques de vernís negre trobades a Sorba varen ser fets sobre campaniana A tardana (fig. 1, 10), sobre campaniana B (figura 1, 11 al 13) o sobre imitacions d'aquesta darrera producció. Per contra cap d'aquests grafitos es troba sobre les produccions pròpies dels segles IV, III i primera meitat del II a. C. Això fa sospitar una arribada tardana de l'escriptura a la comarca de Sorba; també per altra part, podria ser l'inici d'una iberització tardana de la zona, i aquesta tardania d'iberització potser serviria per a afermar la idea del mestre P. Bosch-Gimpera sobre el caràcter no genuïnament ibèric d'aquesta contrada (13).

Una altra constatació que creiem que val la pena de posar en evidència, és la que fa referència a l'extraordinària tendència dels pobladors de Sant Miquel de Sorba a imitar en llurs tècniques locals, i ja des del segle III, les produccions importades. Així, tenim abundoses imitacions de cràteres de la forma 40, de les copes de la forma 24/25, i d'altres formes pròpies dels repertoris de les campanianes A i B. No manquen tampoc les imitacions de la producció etrusca ja esmentada.

No volem finalitzar aquest breu estudi sense fer referència al problema de quin fou el camí d'arribada de les importacions mediterrànies, i quina fou la raó de la seva relativa abundància.

Malgrat que de vegades hom citi l'existència d'un camí antic que uniria la costa amb l'interior del país, des de l'Empordà fins les

comarques centrals a través de la Garrotxa o de les Guilleries, la Plana de Vic, Pla de Bages i el Solsonès (14), nosaltres en dubtem un xic mentre la investigació sobre el terreny no ens demostrï l'existència d'unes fites que provin d'una forma rotunda aquesta suposició. Per ara creiem més lògica l'existència d'una ruta que seguiria el curs del Llobregat primer, i del Cardener més tard. Se'ns pot retreure que també aquesta ruta està mancada de les fites que demanem per l'anterior, almenys des de l'altura de Montserrat fins a Sallent (El Cogulló) (15), per un costat, i fins a Sorba per l'altre. Nogensmenys, cal reconèixer que aquest segon camí està menys mancat de troballes que el primer, i travessa unes comarques que, degut als cursos fluvials presenten menors dificultats a l'hora de vèncer-les amb els antics mitjans de transport.

Finalment, la relativa riquesa que sembla demostrar la bastant abundosa presència de ceràmica de vernís negre a Sorba, que, per altra banda, no és única i exclusiva, puix que la presenten altres jaciments de la zona (El Vilaró d'Olius, Can Sotaterra, etc.), excavats també per Mn. J. Serra i Valaró, degué ser potenciada per quelcom més que una agricultura i una ramaderia puixants, car no hem d'oblidar que geogràficament aquesta zona és un cul de sac allunyat de les rutes comercials vertaderament importants; d'aquest fet arrenca el caràcter arcaïtzant del seus poblats. Nosaltres pensem que la motivació principal de la relativa riquesa d'aquestes poblacions radica en l'existència de la muntanya de sal de Cardona, l'explotació de la qual degué tenir una importància econòmica capital per als habitants de la contrada i d'aquesta pressumpta motivació en tenim referència almenys des de l'època de Cató (16).

(14) JOSEP DE CALASSANÇ SERRA-RÀFOLS: «Las relaciones comerciales entre Iberia y Grecia durante la Segunda Edad del Hierro», a «Simposio de Colonizaciones», Barcelona, 1971 (1974), pàg. 219

(15) MIQUEL CURA i ANNA MARIA FERRAN: «El poblado prerromano de "El Cogulló (Sallent, Barcelona)», a «Pyrenae», V, pàgs. 115-129. — ANNA M.ª FERRAN: «Excavaciones en el poblado prerromano de "El Cogulló" (Sallent, Barcelona)», a «Miscelánea Arqueológica. XXV Aniversario de los Cursos de Ampurias (1947-1971)», pàgs. 329-336.

(16) Ha tractat d'aquesta problemàtica PIERRE VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna I. Introducció. El medi natural*. Edicions 62, Barcelona, 1964, pàgs. 339-340. P. Vilar esmenta el passatge d'Auli Gellí (I, II, 22) extret de l'obra de Marc Porci Cató, *Orígens*, en la qual es feia la relació de les riqueses minaires dels Pirineus, entre les que hi havia un: *mons ex sale mero magnus: quantum demas, tantum accrescit*, que no pot ser altra que la muntanya de sal de Cardona.

(13) PERE BOSCH-GIMPERA: «Etnologia de la Península Ibèrica». Barcelona, 1932, pàg. 381 i ss. Aquest autor suposa per a la zona de Sorba una pertinença als lacetans o als bargusis, considerats aquests darrers com un subgrup dels primers (cf. per a aquest problema especialment la pàg. 402). No sabem què pensar de la pretesa invasió de la comarca de l'Alt Cardener per part dels lacetans a finals del segle IV, puix que no pensem que l'Arqueologia estigui en condicions, ara per ara, de permetre filar tant prim; no gensmenys, l'espectacular augment de les importacions de ceràmiques protocampanianes, enfront de les precampanianes, podria tal vegada indicar quelcom en aquell sentit.